
ŞAMAXI, QOBUSTAN VƏ İSMAYILLI ŞƏHƏRLƏRİNDƏKİ HEYDƏR ƏLİYEV MƏRKƏZLƏRİNİN BƏDİİ-ESTETİK TƏRTİBATI

Ulu öndər Heydər Əliyevin bədii obrazının təcəssümü müasir Azərbaycan incəsənətinin, xüsusən monumental sənətin əsas mövzularından biridir. Təkcə Azərbaycanın deyil, bir çox xarici ölkələrin rəssam və heykəltəraşları bu mövzuya müraciət etmiş, xalqımızın ümummilli liderinin bənzərsiz obrazını yaratmışlar.

Hazırda respublikamızın əksər bölgələrində Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş möhtəşəm mərkəzlər, zəngin xatirə-memorial muzeyləri fəaliyyət göstərir. Onun bədii obrazını əks etdirən əsərlərin bir çoxu burada toplanmışdır. Belə mərkəzlərdən üçünə – Şimal-Şərq bölgəsində yerləşən Şamaxı, Qobustan və İsmayilli şəhərlərindəki mərkəzlərə nəzər salaq.

Şamaxı şəhərindəki Heydər Əliyev mərkəzi möhtəşəmliyi, habelə mühüm ictimai və maarifçi əhəmiyyəti ilə diqqəti cəlb edir. Mərkəzdə Heydər Əliyev muzeyi, konfrans zalı, kitabxana, sərgi salonu, kompüter mərkəzi və s. yaradılmışdır. Mərkəz 2007-ci ilin mayında əvvəlcə muzey kimi fəaliyyətə başlamış, sonra onun statusu genişləndirilmişdir.

Mərkəzin binası Şamaxı şəhərinin dağlıq hissəsində, təbii hündür relyef üzərində yerləşmişdir (layihə müəllifi memar Ələddin Musayevdir). Küçədən binaya qalxmaq üçün ağ mərmərlə üzlənmiş pillələr düzəldilmiş, ətraf abadlaşdırılmış və yaşıllaşdırılmışdır. İki mərtəbəli bina ağ üzlük daşla üzlənmişdir. Binanın ikinci mərtəbəsinin mərkəzində belveder tipli geniş bağlı çıxıntı vardır; interyerdə bu hissə ikinci mərtəbədəki ekspozisiya zalının bir hissəsini təşkil edir. Çıxıntı birinci mərtəbədə, mərkəzi giriş qapısı üzərində sütunlar üzərində dayanan yarıörtülü qalereya əmələ gətirir və mərkəzi fasadın monumentallığını artırır.

Mərkəzin interyeri digər mərkəzlərlə oxşar xüsusiyyətlərə malikdir. Ekspozisiyaların tünd qəhvəyi rəngli materiallarla işlənməsi Xırdalan və Yasamal

mərkəzlərini xatırladır. Lakin Şamaxıdakı mərkəzin interyerindəki əsas rəng tonu qəhvəyi yox, ağdır. Hər iki mərtəbənin döşəməsi sarıya çalan, yüksək cilalı ağ mərmərlə örtülmüşdür; tavanlar isə soyuq ağ rəngdədir. Ağ rəngin müxtəlif çalarları psixoloji komport yaratmaqla bərabər həm də interyərə rəvan, dinamik möhtəşəmlik verir.

İki mərtəbə arasında, zəmin ön hissəsində iki geniş açıq sahə vardır; bu iki açıq sahə hər iki mərtəbənin interyerini sanki birləşdirir. Birinci mərtəbədən baxmaqla tavanın geniş açıqlıqdan ikinci mərtəbənin tavanını görmək mümkündür; ikinci mərtəbədə açıq sahə ağ mərmərdən olan məhəccərlə əhatələnmişdir. Bu təcrübəyə bəzi digər mərkəzlərdə, misal üçün, Qobustan regional mərkəzində rast gəlik. İnteryerin sol hissəsində yerləşən, ikinci mərtəbəyə qalxan pilləkən üçün də eyni tipli mərmər məhəccərdən istifadə olunmuşdur.

Binanın hər iki mərtəbəsinin bədii tərtibatında ümumi dizayn işləri ilə yanaşı, incəsənət əsərlərindən də istifadə olunmuşdur. Mərkəzin birinci mərtəbəsində, giriş qapısı ilə üzbəüz Heydər Əliyevin büstü qoyulmuşdur. Büstün müəllifi akademik Ömər Eldarovdur. Klassik üslubda işlənmiş büst zahiri möhtəşəmliyi ilə diqqəti cəlb edir; bununla belə bu əsərdə müəllifin orijinal ifadə vasitələri əks etdirmək meyilləri nəzərə çarpmır. Obrazın monumental, lakin xeyli sxematik xarakter daşıyan, kanonlaşmış təsiri bağışlayan görünüşünü Heydər Əliyevin bir çox digər heykəllərdə də müşahidə etmək olar.

Büst ağ mərmərlə üzlənmiş səkkiz üzlü uca və nisbətən nazik tumba üzərində dayanır. Heykəl, kompozisiyası zal ilə çatmatağ vasitəsilə əlaqələndirilən örtülü qalereyada nümayiş etdirilir. Qalereya ilə üzbəüz, giriş qapısının önündə yerə əl işi olan dairəvi formalı ornamental xalça salınışıdır. Xalçanın salındığı yerin üstündə, tavanda da eyni formalı, işıqlarla bəzədilmiş dairəvi qabartma bəzəklər vardır. Şeyx Səfi xalça məktəbi ənənələrinin əks etdirən bu xalça muzeyə Ərdəbil şəhərinin nümayəndə heyəti tərəfindən hədiyyə olaraq verilmişdir.

Mərkəzin ekspozisiya zallarının (hər mərtəbədə bir zal olmaqla) ümumi həcmi 1200 kv. metrdir. Burada cəmi 549 eksponat mühafizə olunur. Ekspozitların 261-i ekspozisiyada, qalanları isə fonda saxlanılır (2009).

Mərkəzin ikinci mərtəbəsində eksponatların sayı daha çoxdur. Ekspozisiya divarboyu stendlər və tumbalar formasında həll edilmiş, zəmin mərkəzi hissəsi isə boş saxlanılmışdır; bu cəhət zəmin daha geniş görünməsinə şərait yaradır. Stendlərdə ənənəvi olaraq Heydər Əliyevin həyatı və işini əks etdirən, ayırı-ayrı tarixi dövrlərə aid olan şəkillər əks olunur.

Bədii eksponatlar foto-sənəd tipli eksponatlardan xeyli azdır; əsas nümunə kimi Şamaxı sənətkarlarının əl işi olan iki süjetli xalçanı göstərmək olar. Xalçalardan birinin üzərində ümummilli lider Heydər Əliyevin və ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin Bakı şəhərinin (Qız qalasının) fonunda qarşı-qarşıya şəkilləri toxunmuşdur. Şəklin altında ulu öndərin «İnanıram ki, mənim axıra çatdıra bilmədiyim taleyüklü işləri İlham Əliyev başa çatdıra biləcək» sözləri toxunmuşdur. Xalçanın tünd qırmızı rəngin üstün olduğu haşiyəsi rombvari həndəsi ornamentlərlə bəzədilmişdir.

İkinci xalçanın mərkəzində Heydər Əliyevin portreti toxunmuşdur. Xalçanın dörd cərgə haşiyəsindən biri enli olub islimi tipli iri ölçülü ornamentlərlə bəzədilmişdir. Xalçanın kolorit həllində göy və qırmızı rənglərin növbələşməsi üstünlük təşkil edir. Xalçanın alt hissəsində, portretdən aşağıya doğru olan hissədə uzunsov formalı həndəsi göl yerləşdirilmişdir. Görün mərkəzində formaca Azərbaycanın rəsmi simvolikasını xatırladan massiv əsaslı, səkkiz bucaqlı ulduz toxunmuşdur.

Muzeydəki hər iki xalça kifayət qədər əhatəli bədii məzmunu və dəyəərə malikdir. El sənətkarlarının böyük həvəslə toxuduğu xalçalar muzey zalına xüsusi yaraşır verir. Lakin xalçalar ekspozisiyanın mərkəzə yaxın hissələrində yerləşdirilməyiblər. Hər iki xalça ekspozisiyanın küncündə, bir-birinin yanında divardan asılmışlar. Bu isə onların bədii simvol olaraq dominant rolunu, həmçinin interyerin bədii tərtibatındakı ardıcılığı, təamlığı və harmonikliyi azaldır.

Mərkəzin yerləşdiyi ərazi Heydər Əliyevin adını daşıyan park ilə birləşir. Park mərkəzin binasının arxasında və bir qədər yan hissəsindədir. Belə quruluş ərazinin relyef xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Həm mərkəz və onun ətrafındakı ərazi, həm də park perpendikulyar kəsişən iki mərkəzi küçənin qarşısında, yüksəklikdədir. Parkın və mərkəzin ətrafındakı zonanın mədəni landşaftının abadlaşdırılmasında terras formalarından da istifadə olunmuşdur.

Parkın mərkəzində Heydər Əliyevin tunc heykəli ucalır (2007; heykəltəraş Ömər Eldarov, memar Əliheydər Mirzəyev). Heykəl tünd qəhvəyi rəngli cillalı mərmərlə üzlənmiş pyedestal üzərində qoyulmuşdur. Pyedestalin alt hissəsi geniş altlığa, altlıq isə onu dörd bir yandan əhatə edən üç pilləyə keçir. Bunlar hamısı tünd qəhvəyi qranitlə üzlənmişdir. Heykəlin qarşısındakı ərazi isə ağ mərmərlə örtülmüşdür.

Heydər Əliyevin Şamaxı şəhərindəki monumental heykəli yüksək dinamikaya və düzgün proporsiyalara malik olub formanın orijinallığı, ifadəliliyi ilə

seçilir. Bu baxımdan heykəl mərkəzin birinci mərtəbəsindəki büstdən yaxşı mənada seçilir. Heykəltəraş ulu öndərin müdrikliyini, qətiyyətini, idarəçilik keyfiyyətlərini pozanın duruşunda və şərti hərəkiliyində dolğun surətdə ifadə edə bilmişdir. Heykəlin sağ ayağının azca irəli çıxması, sağ əlinin gövdəyə toxunması, sol əlin isə aralanraq bir qədər arxaya getməsi obraza təbii və inandırıcı dinamika verir. Hər iki əlin barmaqlarının müxtəlif pozalarda verilməsi (açıqdan yarıbükülüyədək) obrazın obyektiv prinsipliliyini, psixoloji simasının bütövlüyünü və dönməzliyini, işgüzarlığını və idarəçilik qabiliyyətini, nəhayət, sırf insani keyfiyyətlərini qabarıq əks etdirir. Təcrübəli heykəltəraş «kiçik detallar» vasitəsilə obrazın daxili simasının böyük prinsiplərini çox sərrats ifadə etmişdir.

Heydər Əliyevin xatirəsinə yaradılmış böyük mərkəzlərdən biri də Qobustan rayonunda fəaliyyət göstərir. Bu, Heydər Əliyev irsini araşdırma mərkəzinin Qobustan regional bürosudur. Respublikanın bir neçə şəhərində belə regional bürolar yaradılmışdır.

Mərkəz Qobustan şəhərində, Bakı-Şamaxı şossesinin 92-ci kilometrində yerləşir. Mərkəzin ərazisində 5 hektarlıq böyük bir park salınmış, yaşıllaşdırma və abadlıq işləri aparılmışdır. Əvvəllər çöllük sahə olan bu ərazidə yüzlərlə ağac əkilmişdir.

Mərkəz üçün böyük, ikimərtəbəli bina tikilmişdir. Milli və müasir memarlıq xüsusiyyətlərini əks etdirən bu bina rəngli-güzgülü şüşə və yüksək cilalı boz və qəhvəyi mərmərlə örtülmüşdür. Əsas üzlük mərmər boz, hüdudlayıcı (kant) mərmərlər isə qəhvəyi rəngdədir. Əslində boz və qəhvəyi rənglər ciddi bədii effekt yaratmır; bununla belə binanın möhtəşəm memarlıq həlli fonunda rəng uyğunsuzluğu o qədər də nəzərə çarpmır. Binanın fasadı güzgülü şüşə ilə örtülü beş böyük, uca tağdan ibarətdir. Məhz bu tağlar fasada monumental görünüş, memarlıq əzəməti bəxş edir. Üç mərkəzi tağ bir qədər irəliyə doğru çıxmışdır; iki kənar tağ isə bir qədər arxadadır. Fasadın belə quruluşu onun orijinallığını və görünüşünün effektivliyini artırır.

Mərkəz 23 oktyabr 2007-ci ildə ölkə başçısının iştirakı ilə təntənəli surətdə açılmışdır. Onun tərkibindəki muzey isə 2009-cü ilin yanvarından etibarən fəaliyyət göstərir.

Mərkəzin binasından sağa və sola doğru divarboyu açıq tağlar uzanır. Yerli memarlıq materialları ilə üzlənmiş bu tağlar mərkəzin binsını solda və sağda yerləşən yardımçı tikililərlə əlaqələndirir. Burada uşaq yaradıcılıq mərkəzi, infrastruktur obyektləri və s. yerləşir.

İnteryer genişliyi və effektiv işıqlandırılması ilə diqqəti cəlb edir. Onun bədii tərtibatında növbələşən tünd və açıq qəhvəyi rənglər, həmçinin açıq-sarı rəng tonları üstündür. Ekspонат lövhələri, sütun altlıqları və bordürlər (divarın döşəməyə birləşdiyi yerdə) tünd qəhvəyi rəngdədir (ağac və mərmər materiallar əsasında). Döşəmə açıq qəhvəyi rəngli üzlük mərmərlə üzlənmişdir. Mərkəzin divarları açıq-sarı rəngdədir. Əsasən isti rənglərdən təşkil olunmuş bu quruluş tərzii interyerə sakit ekspressiya, tamlıq, psixoloji komfort verir.

İnteryerin memarlıq həllində diqqəti cəlb edən əsas konstruktiv cəhət isə hər iki mərtəbənin zəmin mərkəzdəki nəhəng açıq sahə vasitəsilə birləşdirilməsidir (bu formadan bir qədər məhdud ölçülərdə Şamaxıdakı mərkəzin interyerində istifadə olunmasını xatırlayaq). Oval şəkilli bu açıqlıq hər iki mərtəbənin bədii tərtibatını əlaqələndirərək onlara ümumi konstruktiv ritm, bədii tamlıq verir. İkinci mərtəbədə bu geniş oval açıqlıq metal məhəccərlə məhəccərlənmişdir. İkinci mərtəbənin tavanında, ortada asılmış dördyarıslu, dairəvi quruluşlu, metal karkaslı çılçıraq hər iki mərtəbənin əlaqələndiricisi kimi mühüm bədii-estetik əhəmiyyətə malikdir. Üzüm salxımı formasında olan çılçırağın plafonlarının sayı yuxarı yarımdan aşağı yarımlara doğru azalaraq on ikidən birə enir.

Mərkəzdə geniş, əhatəli konfrans zalı, beynəlxalq elektron kitabxana yaradılmışdır.

Hər iki mərtəbədə ekspozisiyalar divar boyu düzülmüşdür. Birinci mərtəbədə, zəmin mərkəzində bir-birindən bir qədər aralı iki dördhissəli ekspонат tumbası da vardır. Bu tumbalar zəmin mərkəzi hissəsində bədii effekt doğurmaqla bərabər, həm də ekspонатların nümayişi üçün əlavə məkan yaradır.

Ekspонатların əksəriyyətini böyüdülmüş fotolar təşkil edir (ekspozisiyalarda cəmi 252 foto vardır; 2009). Fotolar 8 vitrində qruplaşdırılmış 31 stenddə yerləşdirilmişdir. Fotolardan başqa, ekspozisiyada həmçinin mühüm tarixi sənədlərin böyüdülmüş surətləri də saxlanılır.

Mərkəzin parkında Heydər Əliyevin möhtəşəm tunc heykəli ucalır (heykəltəraş Ö.Eldarov). Bu heykəl müəllifin Şamaxı şəhərində ucaltığı heykəlin demək olar ki, eynidir. Ona görə də hər iki heykəlin bədii-estetik xüsusiyyətləri barədə eyni mülahizələri yürütmək olar. Qobustandakı heykəldə gözə dəyən əsas zəhəri fərq yalnız bir qədər arxaya yönəlmiş sol əlin barmaqlarında müşahidə edilir. Şamaxı monumentində bu barmaqlar dramatik və fərqli açılış bucaqlarına malikdirlərsə, Qobustandakı abidədə barmaqlar sabit psixoloji dinamikaya malik olub ümumən yarıbükülmüş vəziyyətdədir.

Lakin heykəlin pyedestal həlli Şamaxıda olduğundan xeyli fərqlidir. Daha tünd qəhvəyi mərmərlə üzlənmiş pyedestal dairəvi, geniş radiuslu, massiv, eyni tipli qranit dairə üzərində dayanmışdır. Şamaxıdakı parka nisbətən Qobustanda açıq sahə daha geniş olduğundan burada pyedestalin daha massiv baza üzərində qurulmasına təbii imkanlar vardır ki, bundan da məharətlə istifadə edilmişdir. Dairənin ön hissəsindən heykələ doğru bir neçə pillə salınmışdır.

Şimal-Şərq bölgəsindəki möhtəşəm mərkəzlərdən biri də İsmayılıda yerləşir. Buradakı Heydər Əliyev mərkəzinin inşasına 2007-ci ildə başlanılmışdır (memar Mirələsgər Seyidov). Binanın konstruksiyasının xarakterik cəhəti onun nisbətən yüksək kürsülük üzərində yerləşməsidir; bu, birinci mərtəbənin altında əlavə mərtəbənin yerləşməsinə şərait yaradır. Həmin bu alt mərtəbədə kompüter mərkəzi, həmçinin uşaq və yeniyetmələr üçün müxtəlif dərnəklər yerləşir. Ümumiyyətlə bölgələrdəki Heydər Əliyev mərkəzlərinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də onların cəmiyyətlə, yerli əhali ilə möhkəm və canlı təmas qurması, yaradıcılıq studiyaları, dərnəklər vasitəsilə gənc nəslin istedadının inkişaf etdirilməsinə yardım göstərməsidir. Bütün bunlar bu mərkəzlərin ictimai-humanitar və tərbiyəvi funksiyasını daha da möhkəmləndirir. İsmayılı şəhərindəki mərkəzdə uşaq və gənclər üçün «Bacarıqlı əllər» adlı xüsusi bölmə təşkil edilmişdir. Burada aviamodelizm, rəssamlıq, heykəltəraşlıq, şahmat və s. dərnəklər fəaliyyət göstərir. Uşaqların əl işi olan maraqlı modellər tamaşaçıların böyük marağına səbəb olur. Belə mükəmməl modellərin hazırlanması uşaqların zehni inkişafını sürətləndirir, onların fitri istedad və qabiliyyətinin inkişaf etməsinə, istiqamətlənməsinə şərait yaradır. Bu kimi dərnəklər bir sıra digər mərkəzlərdə, o cümlədən Qobustandakı mərkəzdə də vardır.

Alt mərtəbədəki ekspozisiyada İsmayılı rayonuna xas olan qiymətli xalq yaradıcılığı nümunələri qorunub saxlanılır. Lahic sənətkarlarının toxuduğu xalçalar interyerə xüsusi əlvanlıq bəxş edir. Burada həmçinin məşhur Basqal kələğayıları da saxlanılır. İnteryerin ümumi sahəsi 1884 kv. m.-dir.

Binanın birinci mərtəbəsinin interyeri maraqlı və nisbətən mürəkkəb quruluşa malikdir. Dairəvi formaya malik ekspozisiya zalının sahəsi 600 kv. m.-dir. Mərkəzdə isə ikinci mərtəbəyə aparən enli, mərmərlə üzlənmiş pilləkən yerləşir. Ekspozisiyanın əsasını divarlara bərkidilmiş irihəcmli fotosurətlər təşkil edir. Bu fotolarda Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi illərdə Bakıda ucaltdığı möhtəşəm binaların, tikililərin görüntüləri (Prezident sarayı, Gülüstan sarayı, Televiziya qülləsi, aeroport və s.) əks olunmuşdur.

Ekspozisiyanın əsas eksponatlarından biri də Heydər Əliyevin irihəcmli portretidir. Yağlı boya ilə işlənmiş bu monumental xarakterli tablonun müəllifi əməkdar rəssam Sakit Məmmədovdur.

Mərkəzin qarşısında abadlıq işləri aparılmış, buradakı bağ-park ansamblı yenidən qurulmuş, burada yaraşıqlı fəvvalər düzəldilmişdir. Bağ-park ansamblının ümumi sahəsi 4.4 hektardır. Parkın girəcəyində Heydər Əliyevin hündürlüyü 3.2 m. olan qranit heykəli ucalır. Heykəlin mərmərlə üzlənmiş postamentinin hündürlüyü 2.2 m.-dir. Ərazidə möhtəşəm bayraq meydanı da yaradılmışdır. Buradakı Dövlət bayrağı dirəyinin hündürlüyü 22 metrdir.

Bu gün Heydər Əliyev mərkəzləri ictimai-mədəni həyatımızın əksər sahələrində yaxından iştirak edir. İnsanlarda müasir estetik zövqün formalaşdırılmasında, onların maariflənməsində, gənc nəslin milli-vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində, istedadlı gənclərin yetişdirilməsində bu mərkəzlərin müstəsna rolu vardır. Buradakı çoxsaylı rəsm, heykəltəraşlıq, tətbiqi-sənət əsərləri böyük bədii əhəmiyyətə malikdir. Ümid edirik ki, onların sistemli şəkildə öyrənilməsi davam və inkişaf etdiriləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev və mədəniyyət (üç cildə). Birinci cild, Bakı, «Nurlar» nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2008, 492 s.
2. Heydər Əliyev və mədəniyyət (üç cildə). İkinci cild, Bakı, «Nurlar» nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2008, 528 s.
3. Əfəndiyev T.İ. Heydər Əliyev və milli-mənəvi dəyərlərimiz. Bakı, ADMİU-nun nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2011, 260 s.

Açar sözlər: Heydər Əliyev mərkəzləri, bədii tərtibat, bədii obraz, incəsənət əsəri, monumental heykəltəraşlıq.

Хазар Зейналов (Азербайджан)

Художественно-эстетическое оформление центров

Гейдара Алиева в городах Шемаха, Гобустан и Исмаиллы

В статье освещаются три региональных центра Гейдара Алиева – в городах Шемаха, Гобустан и Исмаиллы, расположенных в северо-восточной части республики. Проводится подробный искусствоведческий анализ, как произведений искусства, хранящихся в них, так и художе-

ственного оформления интерьера, а также благоустроенной территории, на которой находится данный комплекс.

Ключевые слова: центры Гейдара Алиева, художественное оформление, художественный образ, произведение искусства, монументальная скульптура.

Khazar Zeynalov (Azerbaijan)

Artistic and aesthetic design of the centers of Haydar Aliyev in the cities of Shemakha, Gobustan and Ismailly

In article three regional centers of Haydar Aliyev - in the cities of Shemakha, Gobustan and Ismailly, located in a north-east part of republic are shined. Detailed analysis of works of art stored in them, as well as interior decoration and landscaped areas where this is complex is situated carried out.

Keywords: Heydar Aliyev Centers, decorative design, artistic image, work of art, monumental sculpture.